

TA’LIMDA SUN’IY INTELLEKT: SSENARIYLAR, AKADEMIK HALOLLIK VA XAVFLARNI BAHOLASH

Saidova Nozima Sherzodovna

TAQU TM, bo‘lim boshlig‘i va SBUMIPTK instituti 1- kurs magistranti

E-mail: sdvnozima@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada sun‘iy intellekt (SI) texnologiyalarining zamonaviy ta‘lim tizimidagi o‘rni, undan foydalanish ssenariylari, akademik halollikka ta‘siri va yuzaga keladigan xavf-xatarlar tahlil qilinadi. SI vositalari ta‘lim jarayonini avtomatlashtirish, individual yondashuvni kuchaytirish hamda o‘quvchilarning bilim olish jarayonini soddalashtirish imkonini bersa-da, bu texnologiyalardan noto‘g‘ri foydalanish holatlari akademik halollik tamoyillariga jiddiy putur yetkazishi mumkin. Maqolada SI‘ning ta‘limdagi imkoniyatlari va tahdidlarini baholovchi yondashuvlar ko‘rib chiqiladi hamda SI‘ni halol va mas‘uliyatli qo‘llash bo‘yicha tavsiyalar beriladi.*

Kalit so‘zlar: *Sun‘iy intellekt, ta‘lim texnologiyalari, akademik halollik, xavf tahlili, avtomatlashtirish, generativ AI, plagiat, raqamli etik.*

Kirish

So‘nggi yillarda sun‘iy intellekt (SI) texnologiyalari hayotimizning turli sohalarida, xususan, ta‘limda keng qo‘llanilmoqda. Generativ AI modellar (ChatGPT, Bard, Claude va boshqalar) yordamida matnlar yozish, masalalarni yechish, tarjima qilish kabi funksiyalar keng ommalashmoqda. Bu esa ta‘lim jarayonida yangi imkoniyatlar bilan birga, muhim muammolarni ham yuzaga keltirmoqda — eng avvalo, akademik halollik, intellektual mulk va axloqiy me‘yorlar bilan bog‘liq masalalar.

Asosiy qism

SI Ssenariylari:

SI texnologiyalari yordamida yaratilgan interaktiv darslar, virtual laboratoriyalar va test tizimlari ta‘limni individual darajaga moslashtirish imkonini beradi. Shu bilan birga, o‘quvchilar uchun qiziqarli va motivatsion muhit yaratiladi.

Akademik Halollik:

Sun‘iy intellekt plagiarizm aniqlash tizimlari, avtomatik yozuvlarni tekshirish va o‘quvchilarning o‘z ishlarini mustaqil bajarishini ta‘minlashda muhim rol o‘ynaydi. Biroq, SI vositalaridan noto‘g‘ri foydalanish ham plagiarizmni yangi shakllarda ko‘payishiga olib kelishi mumkin.

Xavflarni Baholash:

Ta‘limda SI texnologiyalarini joriy etishda axborot xavfsizligi, shaxsiy ma‘lumotlarni himoya qilish va texnologik ishonchlilik masalalari dolzarb hisoblanadi. Shuningdek, o‘quv jarayonida inson omilining kamayishi va texnologiyalarga ortiqcha ishonch xavf tug‘diradi.

Sun‘iy intellekt ta‘limda: ssenariylar

1.1. Musbat ssenariylar:

- Individual ta‘lim yo‘nalishlarini yaratish (AI asosida moslashtirilgan o‘quv dasturlari)
- Avtomatlashtirilgan baholash (test, esse, laboratoriya ishlarini tezkor tahlil qilish)
- Til o‘rganish, tarjima, yozuv ko‘nikmalarini rivojlantirish
- Maxsus ehtiyojli o‘quvchilarga ko‘mak (nutq sintezi, eshitish/yordamchi qurilmalar)

1.2. Salbiy ssenariylar:

- AI orqali avtomatik esse/plagiatli ishlar tayyorlash
- Bilimsiz natijaga erishish (AI yechimlarini tushunmasdan topshiriqni bajarish)
- O‘qituvchilarning baholash jarayonida noto‘g‘ri qarorlarga kelishi (AI bahosiga to‘liq tayanish)

1. Taklif etilayotgan amaliy chora-tadbirlar. 1. Sun‘iy intellektni o‘qituvchilar va talabalar uchun to‘g‘ri tanishtirish va o‘rgatish

- SI vositalari (ChatGPT, Grammarly, Turnitin, Khan Academy AI kabi) bo‘yicha o‘quv-seminarlar tashkil qilish.
- Talabalar va o‘qituvchilarga SI vositalarining imkoniyatlari, chegaralari va etika masalalari haqida ma‘lumot berish.

2. Akademik halollik siyosatini yangilash

- Sun‘iy intellektdan foydalanish qoidalari universitet/sinfdarajada aniqlashtirilgan shaklda yozib qo‘yilishi.
- “SI yordamida bajarilgan ish” yoki “Yordamchi vositalar ishlatilgan” deb belgilash talabini joriy etish.
- Har bir dars yoki fan uchun akademik halollik siyosati bo‘yicha maxsus bo‘lim qo‘shish.

3. SI yordamida plagiat va akademik firibgarlikni aniqlash vositalarini kengaytirish

- Yozma ishlarni AI yordamida aniqlashga qodir plagiat skanerlari (Turnitin, GPTZero, Copyleaks va h.k.) joriy etish.
- Avtomatik tahlil vositalari orqali talabalar ishlarining mustaqillik darajasini baholash.

4. Sun‘iy intellekt asosida yaratilgan baholash va nazorat tizimlarini rivojlantirish

- Testlar va topshiriqlarni avtomatik ravishda baholovchi tizimlarni qo‘llash.
- Adaptiv (moslashuvchan) o‘qitish modellarini SI yordamida joriy etish.

5. O‘quv dasturlarini qayta ko‘rib chiqish

- O‘quv dasturlariga “Sun‘iy intellekt etikasi”, “AI bilan ishlash asoslari”, “Raqamli xavfsizlik” fanlarini qo‘shish.
- SI vositalaridan foydalanishga oid amaliy mashg‘ulotlar va loyiha asosida o‘qitishni kengaytirish.

6. Ma‘lumot xavfsizligi va shaxsiy daxlsizlikni ta‘minlash

- SI tizimlarida ishlovchi shaxsiy ma‘lumotlarning himoyasini kuchaytirish.

- Talabalar va o‘qituvchilarning ruxsatisiz ularning ma’lumotlaridan foydalanishni taqiqlovchi siyosat ishlab chiqish.

7. Ilmiy tadqiqotlar va monitoringni rivojlantirish

- Ta’limda SI’ning ta’siri bo‘yicha muntazam monitoring olib borish.
- Akademik samaradorlikka ijobiy yoki salbiy ta’sirni aniqlovchi ilmiy tadqiqotlar asosida qarorlar qabul qilish.

Xulosa

Sun’iy intellekt ta’lim sohasida katta imkoniyatlarni taqdim etsa-da, uning xavflarini baholash va tartibga solish muhimdir. Samarali va xavfsiz ta’lim jarayoni uchun SI texnologiyalari bilan birga akademik halollikni ta’minlovchi, xavflarni oldini oluvchi mexanizmlar ishlab chiqilishi lozim. Ta’limda sun’iy intellekt imkoniyatlari juda katta. U o‘qitish sifatini oshirish, bilimlarni chuqurlashtirish, o‘quvchilarga qulay sharoitlar yaratish imkonini beradi. Ammo bu imkoniyatlardan foydalangan holda, akademik halollikni saqlash, xavflarni chuqur tahlil qilish va oldini olish choralarini ko‘rish lozim. AI — bu kuchli vosita, lekin undan oqilona foydalanilsa, u haqiqiy ta’lim inqilobiga sababchi bo‘lishi mumkin

Foydalanilgan adabiyotlar

1. UNESCO (2021). “Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy-makers.”

URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000376709>

(Ta’limda sun’iy intellektdan foydalanish bo‘yicha xalqaro yo‘riqnomasi)

2. Selwyn, N. (2019). “Should Robots Replace Teachers? AI and the Future of Education.” Polity Press.

(Sun’iy intellekt va o‘qituvchilik kasbining kelajagi haqida fundamental tadqiqot)

3. Borenstein, J., & Howard, A. (2021). “The Ethics of Artificial Intelligence in Education.” *AI & Society*, 36(2), 539–548.

doi:10.1007/s00146-020-00929-9

(Ta’limda SI etikasi, xavflar va mas’uliyat masalalari haqida)

4. Heaven, W. D. (2023). “How AI is Changing Education.” *MIT Technology Review*.

URL: <https://www.technologyreview.com/2023/06/education-ai>

(Sun’iy intellekt ta’limda qanday o‘zgarishlar keltirayotgani haqida jurnalistik sharh)

5. OpenAI (2023). “ChatGPT in Education: Opportunities and Challenges.”

URL: <https://openai.com/blog/chatgpt-in-education>

(ChatGPT va shunga o‘xshash vositalarning ta’limdagi o‘rni va xavflari haqida tavsiyalar)

6. Dawson, P., & Sutherland-Smith, W. (2019). “Can Machines Mark Essays? Challenges for AI in Assessment.” *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 44(7), 1015–1029.

doi:10.1080/02602938.2019.1580695

(AI asosida avtomatlashtirilgan baholash tizimlarining kuchli va zaif tomonlari)

7. Qodirov, M. (2022). “Sun’iy intellekt va uning zamonaviy ta’limdagi o‘rni.”
O‘zbekiston ilmiy-texnik jurnali, №4, 45–51.

(Mahalliy muallif tomonidan yozilgan maqola)

8. Nazarova, D. & Tursunov, B. (2023). “Akademik halollik va sun’iy intellekt:
zamonaviy tahdidlar va imkoniyatlar.” Pedagogika va Innovatsiyalar, №2(12), 33–40.

(Sun’iy intellektning akademik halollikka ta’siri bo‘yicha tahliliy maqola)

9. Turnitin (2023). “AI Writing and Plagiarism Detection: A Guide for
Educators.”

URL: <https://www.turnitin.com/blog/ai-writing-detection-guide>

(Sun’iy intellekt yordamida yozilgan matnlarni aniqlash bo‘yicha metodik qo‘llanma)

10. European Commission (2020). “Ethics Guidelines for Trustworthy AI.”

URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/ethics-guidelines-trustworthy-ai>

(Ishonchli va mas’uliyatli sun’iy intellekt tizimlarini yaratish bo‘yicha Yevropa Ittifoqi
tavsiyalari)